Türkiye’de Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı Uygulamaları

Implementation of Environmentally Based Agricultural Land Protection Program in Turkey

Dr. Mehmet Hasdemir (Ministry of Food, Agriculture and Livestock, Turkey)
Mine Hasdemir (Agricultural Economy and Policy Development Institute, Turkey)

Abstract

Agriculture, which includes many aspects like vegetative and animal production by utilization of soil and water resources and enhancement of efficiency and quality, has been considered the most environmentally-friendly sector up to date and meets nutritional demand of one fifth of world population. On the other hand, due to utilization of intensive input for maximization of yield per unit area of land, agriculture has become a sector which may also result negative impacts on the environment. For this reason, environmentally-friendly agricultural policies have started to be implemented in many countries besides the implementation of policies based on increased agricultural production. In this context, Environmentally Based Agricultural Land Protection (ÇATAK) Program has started to be implemented in Turkey since 2006 for protection of soil and water quality, prevention of erosion and mitigation of agriculture-derived negative impacts. The Program is executed by the Ministry of Food and Agriculture. Within this scope, environmentally-friendly practices are being supported by awarding grants to the beneficiary farmers. This study aims to address the extent to which implementation of ÇATAK Program has contributed to land protection based on a review of environmentally-friendly agricultural practices and beneficiary activities. Additionally, the place of environmental subsidy is assessed within the agricultural funding scheme being implemented in Turkey.

1 Giriş

Çevreyi oluşturan temel unsurlar dikkate alındığında hava, toprak ve su ekolojik bir denge içindedir. Canlılar bu ortamda yaşamlarını doğal olarak sürdürmektedirler. Ancak dışarıdan yapılan müdahaleler bu doğal dengeyi bozmakta ve tüm canlıları olumsuz etkilemektedir. Çevre sorunları ortaya çıkışı birden bire olmamaktadır. Zaman içerisinde oluşan kirlenme doğanın kendini yenileme özelliğinden dolayı fark edilmemekte, fakat süreç içerisinde kirlenmenin veya müdahalenin doğanın kendini yenileme yeteneğinin üzerine çıkması, çevrenin hızla bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kirlenme ortaya çıkmadan, çevre kirlenmesine neden olan faktörlerin tespit edilerek gerekli tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duymaktadır.

Toprak ve su kaynaklarını kullanarak bitkisel ve hayvansal ürünler elde etmek, verimliliği ve kaliteyi artırmak gibi pek çok çalışmaları içeren tarım, geçmişten bugüne çevre ile en fazla uyum içerisinde olan bir sektör olarak dünya nüfusunun besin ihtiyacını karşılamaktadır. Ancak geçmişte çevreyi koruyan ve çevre için kurtarıcı bir faaliyet olarak görülen tarım, birim alandan elde edilen verimi artırmaya dayalı yoğun girdi kullanımı sonucu çevre üzerinde olumsuz etkileri olabilen bir sektör halini almıştır.

1960-1970’lerde hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanması için tarım politikalarının ana hedefi olan yeşil devrim; yüksek verimli çeşitlerin yanı sıra gübre ve ilaç gibi girdilerin yoğun tüketilerek, birim alandan sağlanan verimi artırmaya öncelik vermiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu amaçla kimyasal gübre ve tarım ilaçlarının kullanımının teşvik edilmesi ulusal politika haline gelmiştir. Ancak aradan 20 yıl geçtiğinde ortaya çıkan çevre kirliliği ve sağlık sorunları ile ilişkilendirilmesi sonucunda, birçok ülkede girdi kullanımının yoğun olduğu geleneksel tarımsal üretim tekniklerine alternatif olabilecek çevre dostu üretim tekniklerinin arayışı başlamış, sürdürülebilirliğin sağlanması ana hedef haline gelmiştir (Anonim, 2005a).

Küresel iklim değişikliği yanında tarım ve gıda piyasalarında yaşanan dalgalanmalar sektörü önemli ölçüde etkilemektedir. Dünya genelinde kişi başına düşen tarım arazisi ve su başta olmak üzere doğal kaynaklar azalmaktadır. Geçtiğimiz dönemde tarımsal üretim yıllık ortalama %2 artış göstermiştir. Gelecek on yılda ise bu artışın yavaşlayarak, ortalama %1,7 olacağı öngörülmektedir. Yaşanan bu gelişmeler, tarımsal üretimde başta su ve toprak olmak üzere mevcut kaynakların etkin kullanımını sağlayacak planlamaları zorunlu kılmaktadır (Anonim, 2014).

Küresel su tüketimi son yıllarda giderek artmaktadır. Endüstriyel, evsel ve tarımsal sulama için çekilen toplam su miktarı 1900’lü yıllarda 580 km³ düzeyinde iken, 2010 yılında 3.900 km³’ün üzerine çıkmıştır. Sulama için enerji tüketimi de gittikçe artmaktadır. Küresel bazda 1990 yılında 35.981 mln kWh olan sulama amaçlı su tüketimi, 2000 yılında 130.786 mln kWh’ye, 2014 yılında ise 325 448 mln kWh’ye yükselmiştir. Dünyadaki toplam tatlı su tüketiminin %70’i tarımsal amaçlıdır. Toplam ekili alanların %20’sinde sulu tarım yapılmasına rağmen, küresel üretiminin %40’ı sulu alanlardan elde edilmektedir (FAO, 2015). Bu durum, hem küresel bazda

hem de tarım sektörü özelinde suyu önemli kılmaktadır. Bu nedenle kuraklığın etkisinin arttığı günümüzde su kullanımına ilişkin politikalar içerisinde tarım sektörü öne çıkmaktadır.

Dünya nüfusundeki artışa karşılık kişi başına düşen tarım arazilerinin azalması ve tarımsal büyüme hızının yavaşlamasına rağmen son yıllarda küresel gübre tüketimi artmaktadır. Birim alanda kullanılan azot miktarı 2000 yılında 64,9 kg/ ha iken 2014 yılında 85,8 kg/ha'a yükselmiştir. Aynı dönemde fosfor tüketimi de 25,9 kg/ha'dan 33,2 kg/ha'a yükselmiştir. Benzer bir şekilde potasyum kullanımı da 18,2 kg/ha'dan 20,4 kg/ha'a çıkmıştır (FAO, 2015).

Tarımsal üretimin en önemli girdileri olan su ve gübre kullanım düzeyi dikkate alındığında, sektörün sürdürülebilirliğine yönelik politikaların oluşturulmasında su ve gübre kullanımını azaltacak, mevcut kaynakların kullanımının etkinliğini artıracak politikalar öncelikli olarak yer almak durumundadır. Ayrıca uygun toprak işleme teknikleri, çayır ve meraların korunması, erozyonun önlenmesi, zirai ilaçların doğru kullanımı ile çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm bu hususlarda çiftçilerde davranış değişikliğinin oluşturulmasına yönelik en önemli araçlardan biri de tarımsal desteklemelerdir.

Çevre sorunlarının birey tarafından risk olarak algılanması ve tehdit olarak görülmesi, çevreye yararlı davranışları motivasyonu açısından oldukça önemlidir (Erten, 2004). Çevre sorunlarıyla mücadelenin ve sürdürülebilir bir yaşamı sağlamanın en temel ve yararlı yolu da kişilerin davranışlarını, tutumlarını değiştirmektir (Talas ve Karataş, 2012). Çiftçilerin tarımsal faaliyetlerinin çevreye zarar vermeden sürdürülmelerine yönelik tutum ve davranışların desteklenmesini amaçlayan bir destekleme mekanizması, çevre politikaları açısından büyük önem arz etmektedir.

2 Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı

Önemli toprak-su kaynaklarına ve benzersiz biyolojik çeşitliliğe sahip Türkiye'de toprak ve su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası politikalara uygun olarak verimli kullanılması yalnızca günün gereksinimleri değil, gelecek kuşakların refahı ve mutluluğu için de önemlidir. Doğal kaynakların korunması, ulusal savunma stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Toprak, su ve genetik varlıklar, geçmişten geleceğe ulusun ve insanlığın ortak değerleri ve sorumluluğudur (Anonim, 2005a).

Bu amaçla 25.7.2005 tarihinde yürürlüğe giren Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair 2005/9230 Nolu Bakanlar Kurulu Kararı, Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin çevre üzerine olan etkilerinin azaltılması yönünde yapılan çalışmalar açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. 2005/9230 Nolu Bakanlar Kurulu Kararı ile hassas bölgelerdeki bozulma ve kirlenme tehdidi altındaki ekolojik dengenin yeniden tesisi ve sürdürülebilirliği için tarımsal üretim ile iştigal eden üreticilerin desteklenmesine başlamıştır (Anonim, 2005b).

Toprak ve su kalitesinin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, erozyonun önlenmesi ve tarımın olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik olan ÇATAK Programını tercih eden üreticilerin desteklenmesine ilişkin çalışmalar Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na yürütülmektedir. ÇATAK uygulamalarının 2006-2008 yılları arasındaki finansman ihtiyacı, Dünya Bankası tarafından finanse edilen Türkiye Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin yarı dönem değerlendirme görüşmeleri sonrasında 11.03.2005 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Dünya Bankası tarafından imzalanan İkraz Anlaşması ile karşılanmıştır. Bu yeni ikraz anlaşmasının gereği ÇATAK, Türkiye Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin alt bileşenlerinden biri olarak yürürlüğe girmiştir. Ancak, pilot olarak uygulanmaya başlayan ÇATAK, süreç içerisinde sadece dış kaynaklarla yürütülen bir proje olmaktan çıkıp, tarımsal desteklemelerin önemli bir unsuru haline gelmiştir. 2006-2008 yılları arasında dış kaynaklar ile 4 pilot ilde başlatılan program, 2009 yılından itibaren iç kaynaklarla finanse edilmeye başlanmıştır.

2.1 Programın Yasal Dayanağı

Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair ilk Bakanlar Kurulu Kararı olan 2005/9230 Sayılı Karar, 31.08.2005 tarihli ve de 25922 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna bağlı olarak uygulama esaslarıyla ilgili Yönetmelik de 31.08.2005 tarihli ve de 25922 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (Anonim, 2005b).

Çevre amaçlı uygulamaların desteklenmesine yönelik politika değişikliğinin en önemli dayanağı 2006-2010 yılları arasında yapılacak tarımsal desteklemeleri düzenleyen Tarım Stratejisi Belgesi'dir. 30.11.2004 tarih ve 2004/92 Sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile yayımlanan Tarım Stratejisi Belgesi'nin 1. Maddesinde; kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu temel amaç doğrultusunda tarım stratejisi belgesi, 2006-2010 yılları arasında, Avrupa Birliğine uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak ve 2004 sonuna kadar çıkarılacak Tarım Çerçeve Kanunu ile bu kanuna dayalı olarak hazırlanacak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için hazırlanmıştır (Anonim, 2004).

2006–2010 yılları arasında yapılacak desteklemeleri düzenleyen Tarım Stratejisi belgesinin 4. maddesinde ÇATAK desteklemelerine yer verilerek, destekleme uygulamaları bu çerçevede yürütülmüştür. Daha sonra 18.04.2006 tarihinde yayımlanan 5488 Sayılı Tarım Kanunu ile tarımsal destekleme araçları yeniden düzenlenmiştir. 5488 Kanunun 19. maddesi (f) bendinde ÇATAK Programı desteklerine yer verilerek ÇATAK desteklemeleri yasa ile düzenlenmiştir. Buna göre ÇATAK Programının hangi arazilerde uygulanacağı, sözleşmelerin kapsamı, ödemelerin süresi ve ödeme miktarları Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir. Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilen illerde belirlenen ÇATAK uygulama alanlarında başvuruda bulunan çiftçilere, 3 yıl süre ile her yıl için ayrı ayrı destekleme ödemesi yapılmaktadır.

5488 Kanunun 19. maddesi (f) bendi çerçevesinde, Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunun teklifi üzerine, 27/10/2008 tarihli ve 2008/14268 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine İlişkin Karar yayımlanmıştır. Bu karara dayanılarak ÇATAK Programını tercih eden üreticilerin desteklenmesinde görev alacak kurum ve kuruluşların belirlenmesi ile desteklemeye ilişkin usul ve esaslara uygulama tebliği ile düzenlenmektedir. Halen ÇATAK programı 1 Mart 2016 tarihli ve 29670 Resmi Gazete’de yayımlanan 2006/9 Sayılı Uygulama Tebliği çerçevesinde yürütülmektedir (Anonim, 2016a).

2.2 Programın Uygulama Kategorileri

ÇATAK Programının uygulandığı illerde; programın uygulanacağı alanların önceliğini ve çerçevesini belirlemeye ilişkin çalışmalar il ÇATAK uygulama komisyonu tarafından yürütülmektedir. İl ÇATAK uygulama komisyonu ÇATAK programı kapsamında çalışmaların yürütülmesinden ve bu çalışmalar sırasında ortaya çıkacak problemlerin çözümünden yetkili ve sorumludur. Komisyon, İl/ilçe ÇATAK uygulama birimleri tarafından yapılan faaliyetlerin izleme ve değerlendirmesini yapmaktadır (Anonim, 2016a).

ÇATAK programı kapsamında destekleme yapılacak alanlarda farklı kategorilerde belirlenen uygulamalara 3 yıl süre ile ödeme yapılmaktadır. ÇATAK programının uygulandığı 2006-2008 yılları arasında 3 ayrı kategoride destekleme yapılmıştır. 14 Kasım 2008 tarihli ve 27054 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 27.10.2008 tarihli ve 2008/14268 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde, daha önce 3 kategoride uygulanan ÇATAK Programının I. ve III. kategorileri birleştirilerek 2009 yılından itibaren 2 kategoride uygulanmaya başlanılmıştır. 2011 yılından itibaren ise toprak işlemez tarım (minimum işlemeli tarım) ayrı bir kategori haline getirilerek halen uygulama aşağıdaki kategorilerde gerçekleştirilmektedir.

- a) Birinci kategori (30 TL/da/yıl): Tek yıllık bitkilerin üretildiği alanda minimum işlemeli tarımın yapılması,
- b) İkinci kategori (60 TL/da/yıl): Toprak ve su yapısının korunması ile erozyonun önlenmesi amacıyla; setleme, teraslama, canlı veya cansız perdeleme, taş toplama, açık drenaj uygulaması, jips uygulaması, kükürt veya kireç uygulaması, malçlama, ahır veya çiftlik gübresi ile gübreleme, yeşil gübreleme, aşırı otlatmanın engellenmesi, çok yıllık buğdaygiller veya yonca hariç çok yıllık baklagiller ile alanı kaplama gibi tedbirlerden her yıl en az iki uygulamanın yapılması veya bu tedbirlerin en az biriyle birlikte arazinin boş bırakılması uygulaması.
- c) Üçüncü kategori (135 TL/da/yıl): Çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamalardan oluşan ve aşağıda belirtildiği şekilde gruplandırılan uygulamalardan birisinin tatbik edilmesi:
 - 1) Tarımsal girdilerin çevreye duyarlı bir şekilde kullanımını sağlamak üzere; su tüketimini asgariye indirecek uygun basınçlı sulama sistemleri ile birlikte entegre ürün yönetimi genel prensiplerinde gübre ve bitki koruma ürünlerinin kullanılması.
 - 2) Organik tarım veya iyi tarım uygulamalarının, bu kategori veya diğer kategorilerde yer alan tedbirlerden en az biri ile birlikte uygulanması.
 - 3) Kapalı drenaj sisteminin, bu kategori veya diğer kategorilerde yer alan tedbirlerden en az biri ile birlikte uygulanması.

Uygulama Tebliğine göre birinci kategoride yer alan minimum işlemeli tarım; çevreye duyarlı üretimin yapılması amacıyla toprak ve su kalitesinin artırılması için anıza doğrudan ekim yapılmasını sağlayan minimum veya sıfır toprak işleminin yapıldığı tarımsal üretim faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Uygulamada bu kategori anıza doğrudan ekim şeklinde yürütülmektedir.

Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları (İTU), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetkilendirilen kontrol ve sertifikasyon kuruluşları ile sözleşme yaparak ilgili mevzuatlar çerçevesinde yürütülmektedir. İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmeliğe göre İTU; “tarımsal üretim sistemini sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağlığını koruyan, hayvan sağlığı ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemleri” olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2010b). 5262 Sayılı Organik Tarım Kanunu göre de organik tarım faaliyetleri; “toprak, su, bitki, hayvan ve doğal kaynaklar kullanılarak organik ürün veya girdi üretilmesi ya da yetiştirilmesi, doğal alan ve kaynaklardan ürün toplanması, hasat, kesim, işleme, tasnif, ambalajlama, etiketleme, muhafaza, depolama, taşıma, pazarlama, ithalat, ihracat ile ürün veya girdinin tüketiciye ulaşıncaya kadar olan diğer işlemler” olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2010a).

2.3 Programın Uygulama Alanı

ÇATAK program uygulaması, çeşitli nedenlerle toprak yapısının ve su kalitesinin değiştiği gözlenen ve tedbir alınmadığı takdirde yakın gelecekte çevre açısından olumsuz etkilere sahip olabilecek, ülke genelindeki bölgeleri kapsayacak şekilde, bütçe imkânları da göz önüne alınarak genişletilmektedir.

Şekil 1. ÇATAK Programı 2006-2009 Pilot Uygulama İlleri *Kaynak: Anonim, 2016b.*

Program, ilk olarak 2006 yılında Kırşehir, Isparta, Konya ve Kayseri’den oluşan 4 ilde pilot olarak uygulanmaya başlanılmıştır (Şekil 1). Uygulama esasları gereği, ÇATAK programının yürütüleceği illerde hassas alanlar belirlenmektedir. Desteklemelerde, bu alanlarda tarımsal faaliyet yapan çiftçilere yöneliktir. Uygulamanın başlatıldığı 2006 yılındaki hassas alanlar ise Kırşehir İli Seyfe Gölü, Kayseri İli Sultan Sazlığı, Konya İli Ereğli Sazlıkları ve Isparta İli Kovada Gölü çevreleridir. ÇATAK uygulamasının yapıldığı dört bölgenin de ortak özelliği, bu bölgelerin sulak alanlar olmasıdır. Aynı zamanda Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanların Korunması Sözleşmesi olarak bilinen Ramsar Sözleşmesiyle korunmuş alanlar içerisine girmektedir.

Şekil 2. ÇATAK Programı 2015 Uygulama İlleri *Kaynak: Anonim, 2016b.*

2009 yılından itibaren ÇATAK uygulaması kademeli olarak genişletilmeye başlatılmıştır. 2009 yılında ilave 5 il kapsama dahil edilmiş, 2010 yılında 10 il, 2011 yılında 6 il, 2012 yılında 2 il, 2012 yılında 3 il, 2014 yılında 13 il ve 2015 yılında 8 il programa dahil edilmiş olup halen 51 ile ÇATAK programı yürütülmektedir (Şekil 2).

2016/9 sayılı ÇATAK Uygulama Tebliği’nin 5. Maddesine göre Bakanlar Kurulunca belirlenen illerde uygulama alanları aşağıdaki şekilde belirlenmektedir.

- ÇATAK programının uygulanacağı alanların önceliğini ve çerçevesini belirlemeye ilişkin çalışmalar il ÇATAK uygulama komisyonu tarafından yürütülmekte,

- b) İl ÇATAK uygulama komisyonu tarafından il/ilçe ÇATAK uygulama birimlerinin görüşleri dikkate alınarak, bozuk vasıflı orman alanları ve boş orman toprakları haricindeki hassas bölgelerde mahallinde ayrıntılı etüt, değerlendirme ve tespitler yapılmakta,
- c) İl ÇATAK uygulama komisyonunun teklifi ve Bakanlığın uygun görüşü alınarak hassas bölgelerde belirlenen uygulama alanı mahallinde ilan edilmektedir.

Uygulama Tebliğine göre hassas alan ise mevcut yapısal dengede, çeşitli nedenlerle toprak yapısının ve su kalitesinin değiştiği gözlenen ve tedbir alınmadığı takdirde yakın gelecekte çevre açısından olumsuz etkilere sahip olabilecek bölgeler olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2016a).

2.4 Program Kapsamında Yapılan Desteler

ÇATAK programına başvuran çiftçilerle üç yıllık hibe sözleşmesi yapılmak suretiyle üç ayrı kategoride çiftçiler desteklenmektedir. Yıllık destekleme miktarı birinci kategori için 30 TL/da, ikinci kategori için 60 TL/da ve üçüncü kategori için 135 TL/da olarak belirlenmiştir. 2006-2008 yılları ile 2009 ilk ödemesi Dünya Bankası'ndan sağlanan dış kaynak ile karşılanırken, 2009 yılı ikinci dönem ödemesinden itibaren ÇATAK programı desteklerinin tamamı Türkiye Cumhuriyeti Bütçesinden sağlanan iç kaynaktan finanse edilmiştir.

2006 yılında 4 ilde toplam 469 üretici ÇATAK Programı kapsamında hibe sözleşmesi imzalayarak destekten yararlanırken, iç kaynaktan desteklemenin başladığı 2009 yılında 9 ilde 1881 üretici, 2014 yılında 43 ilde 15.430 üretici ve 2015 yılında 51 ilde 22.628 üretici ÇATAK Programı kapsamında desteklenmiştir (tablo1).

Yıl	İl Sayısı	Uygulamaya Dahil Edilen İller	Üretici Sayısı
2006	4	Kırşehir, Isparta, Konya, Kayseri	469
2007			1.508
2008			1.484
2009	9	Kahramanmaraş, Karaman, Çanakkale, Niğde, Nevşehir	1.881
2010	19	Adana, Amasya, Aksaray, Burdur, Denizli, Mersin, Samsun, Sivas, Bilecik, Diyarbakır	2.940
2011	25	Ankara, Aydın, Tokat, Manisa, Çorum, Edirne	4.648
2012	27	Adıyaman, İzmir	6.568
2013	30	Eskişehir, Hatay, Zonguldak	9.195
2014	43	Afyonkarahisar, Bingöl, Bursa, Çankırı, Elazığ, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kütahya, Malatya, Sakarya, Uşak, Yozgat	15.430
2015	51	Balıkesir, Bayburt, Giresun, Muğla, Osmaniye, Sinop, Tekirdağ, Trabzon	22.628

Tablo 1. ÇATAK Programının Uygulandığı İl ve Üretici Sayısı Kaynak: Anonim, 2016b.

ÇATAK programı kapsamında üretici sayısı ve il sayısındaki artışa bağlı olarak uygulama alanında hızlı bir şekilde artmıştır. 2006 yılında 4 ilde toplam 1.726 ha alanda başlamış olan program, 2009 yılında 4.752 ha alana, 2014 yılında 50.559 ha alana ve 2015 yılında 77.847 ha alana ulaşmıştır. Uygulamayı yapan ve hibe sözleşmesi imzalayan çiftçilere 2006 yılında yaklaşık 1,43 milyon TL destekleme ödemesi, 2009 yılında 5,06 milyon TL, 2014 yılında 52,89 milyon TL ve 2015 yılında 81,20 milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır. ÇATAK programının uygulamaya başladığı 2006-2015 yılları arasında üreticilere yapılan destekleme tutarı toplam 232.559.062 TL'ye ulaşmıştır (Tablo 2).

ÇATAK destekleri, diğer destekleme ödemelerinden farklı şekilde yürütülmekte olup Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından illere tahsis edilen uygulama alanı çerçevesinde yürütülmektedir. Bu nedenle başvuran üreticilerin, tüm işletmesinin desteklenmesinden ziyade, ÇATAK uygulama birimi tarafından uygun görülen hassas alanlarda yer alan ve desteklenmesi uygun görülen tarım arazileri desteklenmektedir. Bu çerçevede çiftçi başına ÇATAK kapsamında desteklenen ortalama alan 2006 yılında 36,80 da, 2015 yılında ise 34,40 da olarak gerçekleşmiştir. Çiftçi başına ortalama destekleme alanı programın başladığı ilk yılda, en düşük alan ise 25,26 da ile 2009 yılında yaşanmıştır (Şekil 3).

Yıl	Uygulama Alanı (ha)	Destekleme Ödemesi Miktarı (TL)
2006	1.726	1.434.000
2007	4.041	2.605.000
2008	4.063	4.630.000
2009	4.752	5.061.922
2010	8.808	10.347.256
2011	14.414	16.128.359
2012	21.804	23.182.680
2013	33.172	35.084.038
2014	50.559	52.890.491
2015	77.847	81.195.316
TOPLAM		232.559.062

Tablo 2. ÇATAK Programının Uygulama Alanı ve Ödeme Miktarı Kaynak: Anonim, 2016b.

Uygulama sonuçlarına incelendiğinde çiftçi başına ortalama destekleme tutarının yıllar itibariyle değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Çiftçi başına en yüksek ortalama destek tutarı 2013 yılında 3.816 TL olarak gerçekleşmiştir. En düşük ortalama destek ise 2007 yılında 1.727 TL olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı itibariyle çiftçi başına ortalama destek 3.588 TL'dir (Şekil 3).

Şekil 3. Uygulama Sonuçlarına Göre Çiftçi Başına Ortalama Alan ve Destekleme Miktarı

ÇATAK kategorilerinin farklı miktarlarda desteklenmesi, uygulama sonuçlarını da etkilemektedir. Uygulama sonuçlarına göre en fazla destekleme üçüncü kategori üzerinden yapılmıştır. 2013-2015 yılları arasında üretici sayısına göre birinci kategori %2, ikinci kategori %39 ve üçüncü kategori %59'dur. Uygulama alanına göre de birinci kategori %3, ikinci kategori %37 ve üçüncü kategori %60'dır (Şekil 4).

Şekil 4. 2013-2015 Yılları Arasında Uygulama Kategorilerine Göre ÇATAK Destekleri **Kaynak:** Anonim, 2016b.

3 Sonuç

Üretimini artırmaya odaklanan politikaların uygulandığı yirminci yüzyıl tarım sisteminin öncelik ve hedeflerinde değişikliğe gidilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bu öncelik ve hedeflerin değişmesini sağlayacak sistemin ana unsuru ve karar vericisi olan çiftçilerin, bu yeni hedefleri benimsemesi hiçte kolay olmamaktadır. Bir yandan çevre kirliliğini önlemek, diğer yandan tarım topraklarının verimliliğini koruyarak, bitkisel ve hayvansal ürünler elde etme çabaları dünya devletlerinin tarım politikalarında zorunlu değişimler yaşanmasına neden olmaktadır.

İktisadi bir faaliyetin icrasını içeren ve çiftçilerin geçim kaynağı olan tarım sektörünün, ekonomik açıdan karlı ve verimli aynı zamanda sosyal açıdan yaşanabilir olması gerekmektedir. Çiftçilerin üretim süreçlerinde kimyasalları kullanmamaları, doğal kaynakları korumaları ve geliştirmeleri gibi çevreci yaklaşımlarda bulunarak kısa dönemde kar etmeyi istemek yerine, uzun dönemde sürdürülebilirliği hedeflemeleri için mevcut üretim yöntemlerinde değişikliğe gitmeleri gerekmektedir. Bu değişiklikler ise mevcut gelir düzeylerinde düşüşlere neden olabilmekte, bu durum çevre dostu tarım uygulamalarının benimseme sürecini uzatabilmektedir. Çiftçilerde çevreyi korumak amacıyla istenilen bu davranış değişikliğini sağlayacak en önemli araçlardan biri de tarımsal desteklerdir. Bu doğrultuda ÇATAK, Türkiye'de tarım çevre ilişkileri açısından önemli bir araçtır.

Programın uygulama sonuçları çiftçilerin birim alandan daha yüksek destekleme aldıkları üçüncü kategoriye yöneldiğini göstermektedir. Program amaçlarına bakıldığında toprak ve su kaynaklarının korunmasına yönelik spesifik tedbirleri içeren ikinci kategori ile koruyucu toprak işlemeyi destekleyen birinci kategoriye olan başvurunun oransal olarak daha düşük kaldığı görülmektedir. Bu çerçevede, 2016 yılında ÇATAK Uygulama Tebliği'nde yapılan değişiklik ile üçüncü kategori desteklerinden yararlanan üreticilere, diğer kategorilerden de

bir uygulama yapma seçeneğinin getirilmesinin olumlu sonuçlar doğuracaktır. Tarımsal destekleme araçlarını düzenleyen 5488 sayılı Tarım Kanunu'nda birçok destekleme araçları bulunmaktadır. Bu destekler içerisinde yer alan ÇATAK programı, fark ödemesi desteği, telafi edici ödemeler veya tarım sigortaları desteklerinden farklı amaçlara sahiptir. ÇATAK destekleri, çiftçilere gelir transferi veya sübvansiyondan ziyade çevre amaçlı uygulamaları yaygınlaştırmak ve benimsetmek üzere çiftçilerde bir davranış değişikliği oluşturma amacındadır. Bu nedenle, desteklerin yanında çiftçilerin benimseme sürecini hızlandıracak eğitim ve yayım çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çiftçilerin sorunlarını doğru tespit ederek, tarımsal faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri azaltmayı sağlayacak doğru tedbirlerin seçimi konusunda eğitim ve yayım çalışmalarına önem verilmelidir.

Kaynakça

- Anonim, 2004. Tarım Stratejisi Belgesi. 30 Kasım 2004 tarih ve 2004/92 Sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı. Ankara.
- Anonim, 2005a. II. Tarım Şurası Sonuç Raporu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. Ankara.
- Anonim, 2005b Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair 2005/9230 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. 31 Ağustos 2005 tarihli ve 25922 sayılı T.C. Resmi Gazete
- Anonim, 2006. 5488 Sayılı Tarım Kanunu. 25 Nisan 2006 tarihli ve 26148 sayılı T.C. Resmi Gazete
- Anonim, 2008.Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine İlişkin Karar. 14 Kasım 2008 tarihli ve 27054 sayılı T.C. Resmi Gazete
- Anonim, 2010a. Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. 18 Ağustos 2010 tarihli ve 27676 sayılı T.C. Resmi Gazete.
- Anonim, 2010b. İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik. 7 Aralık 2010 tarihli ve 27778 sayılı T.C. Resmi Gazete.
- Anonim, 2014. Onuncu Kalkınma Planı, Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2016a. Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin 2006/9 Sayılı Uygulama Tebliği. 1 Mart 2016 tarihli ve 29670 sayılı T.C. Resmi Gazete.
- Anonim, 2016b. Bitkisel Üretim Verileri. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. www. tarim.gov.tr. Erişim tarihi: 25.05.2016
- Erten, S., 2004. Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır. Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25 Ankara
- FAO, 2015. Statistical Pocketbook 2015, World Food and Agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2015.
- Hasdemir, M., Hasdemir, M., 2012. Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı ve Bu Programı Uygulamada Görevli Personellerin Çevre Duyarlılıkları. Türkiye 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı, 2, 0, s. 1276- 1283.
- Talas, M. ve Karataş, A., 2012. Çevre Bilincinin Geliştirilmesinde Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Önemi: Niğde Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği Programı Örneği” Journal of World of Turks.. ZfWT Vol. 4, No. 1